

İbn Teymiyye'ye Göre Müctehid İmamların Hadisleri Terk Etme Sebepleri -Refu'l-Melâm Özelinde-

Tahsin Kazan*

Orcid ID: 0000-0002-7675-9000

Atıf/©: Kazan Tahsin, İbn Teymiyye'ye Göre Müctehid İmamların Hadisleri Terk Etme Sebepleri -Refu'l-Melâm Özelinde-, Artuklu Akademi 2018/5 (2),369-387.

Öz: İslâm, insanlığa yeni bir hayat sunmuş ve bu dinin muhatapları için genel ilkeler ortaya koymuştur. Toplumun karşılaşılabileceği kimi sorunlara temel esaslara bağlı kalınarak çözüm yolları göstermiştir. Bunun da sorumluluğunu âlimlere yüklemiştir. Müctehidin meseleyi ele alırken göz önünde bulundurması gereken kaynakların başında Kur'an ve hadisler gelmektedir. Nassta açıkça yer almayan hükmün istinbâti için bu iki nassa başvurmak gerekir. Hadislerin tesbit ve tashihinin ichtihad semeresi olması, muhtelif fetvaların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. İbn Teymiyye, naslara muhalefet edenlere karşı sertliği ile bilinen bir âlimdir. Ancak yazdığı eser olan *Refu'l-melâm*'da müctehid imamların hadislere aykırı olan fetvalarına karşı onları savunmaktadır. Bu çalışmada İbn Teymiyye'nin "âlimlerin savunusu" sayılacak mezkûr çalışması esas alınarak hadislerin terkinde âlimlerin mazur sayılması yönündeki yaklaşımı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbn Teymiyye, İctihad, Ref'u'l-melâm, Hadislerin Terki.

The Reasons for Mujtahed Imams for abandoning the hadiths according to Ibn Taymiyya - In case of Raff al-Malâm-

Citation/©: The Reasons for Mujtahed Imams for abandoning the hadiths according to Ibn Taymiyya - In case of Raff al-Malâm-, Artuklu Akademi 2018/5 (2),369-387.

Abstract: Islam has offered a new life to humanity, and has also given general principles for its followers. Some of problems, which society may encounter, have been solved by adhering to basic principles of Islam. The Scholars/Mujtahed has undertaken the responsibility for solving these problems. Qur'an and the hadiths are the main reference sources for Mujtahed by taken into account the issue. It is necessary to appeal to these two sources/Nass for reaching a verdict/fatwa, which is not found clearly in these sources. The evaluation/fixation of the hadiths, the correction of them as the result of ijihad provided the basis for the emergence of various fatwas. Ibn Taymiyya is known as rigid scholar against to opponents to

* Dr., Elazığ İl Müftülüğü, Din Hizmetleri Uzmanı, tkazan12@hotmail.com.

basic sources/Nass. However, he defends the Mujtahed imams, who give the fatwas against hadiths, in his work Raff al-Malâm. In this study, Ibn Taymiyya's work that regard as "defense of scholars" will be considered. So, it will be dealt with to consider excusing the scholars for abandoning hadiths.

Key words: Hadith, Ibn Taymiyya, İjtihad, Abandoning Hadiths.

Giriş

İbn Teymiyye, (ö. 728/1328) günümüz İslâm dünyasında hala geniş bir etkiye sahip âlimlerden biridir. Yazdığı kitaplar kimi kesimlerce tartışılmaz kabul edilirken kimileri de onu ve eserlerini dalaletin kaynağı olarak görmüşlerdir.¹ Oysa gerek İbn Teymiyye gerekse her hangi bir âlim hakkında yapılan değerlendirilmenin objektif olması gerekirdi. İbn Teymiyye hakkında en mutedil değerlendirme, Yusuf en-Nebâhânî'nin (ö. 1350/1932) şu ifadesidir: "İbn Teymiyye incisi ve taşı olan bir deryadır."² Bu çalışmada hakkında farklı fikirler ileri sürülen İbn Teymiyye'nin müctehid imamlar hakkında yaptığı savunma ele alınacaktır. Bu bakımdan İbn Teymiyye'nin, nassa muhalif gibi görünen kimi fetvaları müctehidin indindeki naslara aykırı olmadığı gerekçesiyle savunması, âlimlere verdiği değer bakımından üzerinde durulması gereken önemli bir noktadır. Onun âlimler hakkındaki şu tespitine, önemine binaen yer vermek gerekmektedir: "Müslüman âlimlerin toplumun en seçkinleri olmaları ve Hz. Peygamber'in sünnetini ihya etmeleri, onları Allah Resulüne halife yapmıştır. Kur'an'ı insanlara ulaştırmak için gösterdikleri gayret de, onları insanlığa önder kılmıştır."³ Müslümanlar, âlimlerin yol göstericiliği ve üst seviyedeki anlama yetenekleri hususunda ittifak etmişlerdir. Onların bu meziyetleri sorumluluklarından kaynaklanmıştır.

1. Rasûlullah'a İttiba Etmenin Gerekliliği

Hz. Peygamber'den risâlet yönü ile sadır olan davranış, söz ve takrirler, tüm Müslümanları bağlar. Ona muhalefet umumî azabın nedenidir.⁴ Bütün Müslümanlar, Rasûlullah'a uymanın zorunluluğu hususunda ittifak

¹ Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer el-Heytemî, *Fetâva'l-Hadîsîyye*, tahk. Mustafa el-Halebî, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982), 80-82.

² Yusuf b. İsmail en-Nebahânî, *Şevahidu'l-Hakk fi'l-İstiğâse bi-Seyyidi'l-Halk*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1428/2007), 44.

³ Takîyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhalim b. Abdüsselâm b. Abdullah b. Ebu'l-Kâsım b. Muhammed el-Harrânî İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm ani'l-Eimmeti'l-A'lâm*, (Riyad: er-Riasetu'l-Amme li-İdârâti'l-Bujûsi'l-İlmiyye ve'l-İftâ ve'd-Da' ve'l-İrşâd, 1403/1983), 8.

⁴ Nûr, 24/63.

etmişlerdir. İttifak edilen bir diğer husus da; Peygamber hariç herkesin sözünün kabul veya terk edilebileceği hususudur.⁵ İbn Teymiyye, ümmet tarafından hüsnü kabul gören âlimlerden hiçbirinin Rasûlullah'ın sünnetinden herhangi bir şeye muhalefet etmediğini iddia etmektedir. Ona göre her hangi bir âlimden sahih hadise muhalif bir söz gelmişse veya hadise aykırı bir davranış görülmüşse mutlaka bir sebebi vardır.⁶

İbn Teymiyye'nin âlimler noktasında takındığı bu tutum, yerinde ve kendi içerisinde tutarlı bir yaklaşımdır. İbn Teymiyye, bu yaklaşımla ümmetin öncülerini haksız ithamlardan hatta tekfirden kurtarmıştır. Her ne kadar İbn Teymiyye'nin tavizsiz ve katı biri olduğu zannedilse de mezkûr eser açısından vakıanın öyle olmadığı bu çalışmada müşahede edilecektir. Ayrıca bu çalışmanın neticesinde İbn Teymiyye'nin bakış açısıyla âlimlerin neden hadisleri terk ettiklerini görmek mümkün olacaktır.

2. Âlimlerin Hadisi Terk Etme Sebepleri

İbn Teymiyye'ye göre, müctehid imamların hadislere muhalif hareket ve fetvaları genel anlamda üç ana başlık altında toplanabilir:

- a. Müctehidin, delil olarak ileri sürülen hadisi Hz. Peygamber'in söylediğine inanmaması. Aslında burada İbn Teymiyye, Ebû Hanife'nin (ö. 150/767) Hz. Peygamber'e dayandırılmaya çalışılan kimi rivayetlere karşı sergilediği tutumu⁷ farklı ifadelerle dile getirmiş olmaktadır.
- b. Müctehidin ele alınan meselenin, hadiste kastedilen mananın dışında olduğuna kanaat getirmesi.
- c. Müctehidin (hadisin ifade ettiği) hükmün mensûh olduğuna inanması.⁸

İbn Teymiyye'nin müctehid imamların hadislere aykırı görülen fetvaları ile ilgili değerlendirmesini bu şekilde özetlemek mümkün olmakla birlikte konunun önemi sebebiyle ve daha iyi anlaşılması için detaylı ele almak gerekmektedir. Zira bu konu, naslarla ilgili duruşu belirleyen önemli noktaları

⁵ Zekeriya b. Gulâm Kadir el-Pakistânî, *Min Usûli'l-Fıkıh alâ Menheci Ehli'l-hadis*, (Daru'l-Harâz, 1423/2002, y.y.), 175.

⁶ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 8.

⁷ Nu'man b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh Ebû Hanife, *el-Âlim ve'l-Mute'allim*, tahk. Muhammed Zâhid b. Hasan el-Kevserî, (Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, trsz.) 27.

⁸ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 9.

da içermektedir. Çünkü lafızcı geleneğin önemli simalarından biri olan İbn Teymiyye'nin bu yaklaşımının, bu ekol taraftarlarınınca da iyi anlaşılmadığı görülmektedir.

2.1. Hadisin Müctehide Ulaşmaması

İbn Teymiyye'ye göre bir müctehidin hadise aykırı fetva vermesinde, o müctehide ilgili hadisin ulaşmaması önemli bir etkindir.⁹ Buradan hareketle müctehidin vâkıf olmadığı bir hadisin mucibince amel etmesi mümkün olmadığından onu delil olarak ikame etmesi de mümkün değildir. Müctehid, bu durumda ya ayetin zahiriyle ya da başka bir hadis ile amel etmiş olacaktır. Ayrıca kıyas ya da istishab¹⁰ kuralları gereğince de bir fetva vermiş olabilir.¹¹ İbn Teymiyye'ye göre, bu durumun tabiî neticesi olarak müctehidin vermiş olduğu fetva, konu hakkındaki hadise aykırı olabilir. Aslında İbn Teymiyye, buradan hareketle selef-i salihinin (ilk nesil âlimlerin) görünürde hadislerle muhalif olan fetvalarında bu sebebin mutlaka göz önünde bulundurulması gerektiğini açıklamak istemiştir. Nitekim hadisin müctehide ulaşmaması oldukça tabiidir.

372 Hz. Peygamber'in konuşmalarına, fetvalarına, vaz' ettiği hükümlere ve yaptığı herhangi bir fiile şahit olan sahabe için de yukarıda zikredilen husus geçerlidir. Sahabenin sahip olduğu bilgiyi, o bilgiye vâkıf olmayan diğer sahabeye, tabiûna ve bu iki nesilden sonra gelen âlimlere aktardığı bilinmektedir.¹² İbn Teymiyye sahabe ve sonraki neslin âlimlerini, nitelikli bilgiye sahip olmaları nedeni ile diğer insanlardan farklı ve üstün bir konuma çıkartmaktadır. Ona göre, sahabenin Hz. Peygamber'den gelen bütün bilgiye sahip olması mümkün değilken bir âlimin Hz. Peygamber'den gelen bütün hadislerini bilmesi bir tarafa bunu iddia etmesi bile mümkün değildir.¹³ Hz. Peygamber'in sünnetini ve ahvalini en iyi bilen râşit halifelerin bazı hususlarda yeterince bilgi sahibi olmamaları göz önüne alınırsa konu daha net anlaşılmaktadır. Özellikle bu noktada Hz. Ebubekir'i (ö. 13/634/) örnek vermek isabetli olacaktır. Zira o, vaktinin çoğunu Hz. Peygamber ile geçirir, seferde dahi O'ndan hiç ayrılmaz, vakit gece de olsa hep yanında olurdu. Bu durum, Hz. Ömer (ö. 23/644) için de geçerlidir. Hz. Peygamber'in "*Ben, Ebû*

⁹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 9.

¹⁰ İstishâb: Daha önce varlığı bilinen bir durumun devam ettiğine hükmetmektir.

¹¹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 9.

¹² Talat Koçyiğit, *Hadis Usûlü*, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2015), 171.

¹³ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-melâm*, 10.

Bekir ve Ömer hiç ayrılmadık, gittiğimiz her yere birlikte gittik” sözü de bunu ifade etmektedir.¹⁴

İbn Teymiyye, sahabenin bilgi seviyelerindeki farklılığın hükümlerde ihtilafa yol açtığından söz etmektedir. Bu durumun diğer müctehidler için tarik-i evlâ babından vaki olduğunu belirtir.¹⁵ Nitekim Hz. Ebubekir'e “Ninenin mirası” sorulduğunda: “Allah'ın kitabında ve Rasûlullah'ın sünnetinde mirastan sana bir şeyin düşeceğini bilmiyorum ancak bu konuyu insanlara soracağım” şeklinde cevap vermiştir. Hz. Ebubekir'in bu konuyu sahabe ile istişare etmesi üzerine Müğire b. Şu'be (ö. 50/670) ve Muhammed b. Mesleme (ö. 43/664) ayağa kalkarak şöyle dediler: “Hz. Peygamber nineye altıda bir verirdi.”¹⁶ İmran b. Husayn (ö. 52/672) de bu doğrultuda görüş beyan etmiştir. Adı geçen sahabelerin, ilim noktasında Hz. Ebubekir ve diğer halifelerin seviyesinde olmadıkları bir hakikattir. Hz. Ebubekir'in amel ettiği bu sünneti sadece adı geçen sahabeler bilmekteydi.¹⁷ Bu örnekten anlaşılacağı üzere bir âlimin, dinî bilginin tamamını ihata etmesi mümkün değildir. Bu nedenle müctehid, vâkıf olmadığı nassa aykırı verdiği fetva nedeniyle tekfir edilmemelidir.

İbn Teymiyye'nin, sahabenin sünnetin tamamına vâkıf olmadığına dair verdiği örnek oldukça önemlidir. Zira bu örnek, sosyo-kültürel bir hadise ile ilgilidir. Bu örneğe göre Hz. Ömer, yabancı bir insanın eve girerken izin istemesi hakkındaki sünneti bilmemektedir. Oysa Hz. Ömer, genel anlamda sünneti herkesten daha iyi bilmektedir. Ancak Ebû Musa el-Eş'ari'nin (ö. 42/662) kendisini bilgilendirmesi ve Ensar'ın da buna şahitlik yapması ile bu mevzuda bilgi sahibi olabilmıştır.¹⁸ Hz. Ömer, kadının kocasının diyetine varis olacağını da bilmemekte ve diyetin âkilenin -hata ile öldürülen bir insanın katilinin ödemesi gereken diyeti ödeyecek olan akrabalarına verilen isimdir-hakkı olduğunu düşünmekteydi. Hz. Peygamber'in valisi Dahhak b. Süfyan el-Kilâbi, (ö. 11/632) Hz. Ömer'e mektup yazıp Rasûlullah'ın, Eşyem ed-Dibabiyî'nin eşini, ona varis kıldığını haber vermesi ile Hz. Ömer, daha

¹⁴ İbn Teymiyye, *Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye fi Nakdi Kelâmi's-Şiati'l-Kaderiyye*, tahk. Muhammed Reşâd Sâlim, (Riyad: İmam Muhammed Üniversitesi, 1406/1986), VIII, 294.

¹⁵ İbn Teymiyye, *Refu'l-Melâm*, 10.

¹⁶ Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Âmir el-Asbahî el-Medenî, *Muvatta*, tahk. Muhammed Fuad Abdalbâki, (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985), Kitabu'l-ferâiz, Bab Mirâsi'l-Cedde, Hadis No: 4.

¹⁷ İbn Teymiyye, *Refu'l-Melâm*, 11.

¹⁸ Ma'mer b. Ebî Amr Raşid el-Ezdi, *el-Câmi'*, tahk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, (Beyrut: Mektebi'l-İslâmî, 1403/1982), X, 381.

önceki görüşünü bırakmış “Eğer bunu duymamış olsaydık, hilafına hüküm verirdik” demek durumunda kalmıştır.¹⁹

İbn Teymiyye, hadisler noktasında sahabe arasındaki seviye farklılıkları hakkında meşhur olan şu örneği vermektedir. Hz. Ömer, Serğ'e geldiğinde “Şam'da veba hastalığının olduğu” kendisine haber verilince O da, bu konuyu yanında bulunan ilk muhacirlerle daha sonra da Ensâr ve Mekke'nin fethinde Müslüman olanlarla istişare etmiştir. Bu istişarenin sonunda herkes kanaatini ortaya koymuş ancak bu konuda hiçbiri sünnetin varlığından söz etmemiştir. İstişare devam ederken Abdurrahman b. Avf (ö. 32/652) gelmiş ve Hz. Peygamber'in veba hakkındaki sünnetini haber vererek Rasûlullah'ın “*Bulunduğunuz beldede veba hastalığı görülürse, ondan kaçarak oradan ayrılmayın, bir beldede veba olduğu haberi size ulaşırsa o beldeye girmeyin*”²⁰ buyurduğunu aktarmıştır.²¹ Yine Hz. Ömer ile İbn Abbas (ö. 68/687) namazda şüpheye düşen kişinin durumunu kendi aralarında müzakere etmiş, bu konuda Hz. Ömer'e bir haber ulaşmadığı için Abdurrahman b. Avf'ın Hz. Peygamber'den gelen “*Şüpheyi terk etsin ve yakîn üzere namazını tamamlasın*”²² hadisini aktarıncaya kadar görüşünü beyan etmekten kaçınmıştır.

374 Yukarıda yer verdiğimiz örnekler, Hz. Ömer'in bilgi sahibi olmadığı ve ancak sahabe kendisine haber verdiğinde malumat sahibi olduğu hususlardır. Aynı zamanda Hz. Ömer'in başka alanlarda da kendisine bir sünnet ulaşmadığından sünnetin hilafına hükümler ve fetvalar verdiği vaki olmuştur. Öte yandan konu ile ilgili var olan hadisin Hz. Ömer'e ulaşmamış olmasını bir eksiklik olarak değerlendirmek doğru değildir.

Aktarılan bilgilerin Hz. Ömer'in şahsına münhasır olmadığı ortadadır. Aynı durum, Hz. Osman (ö. 35/656) ve diğer sahabeler için de geçerlidir. İbn Teymiyye, Hz. Osman'ın hadislere muhalif verdiği fetvaları birkaç örnek üzerinden izah etmektedir. Hz. Osman, kocası vefat eden kadının ölen kocasının evinde iddet bekleyeceği şeklinde karar vermiş ancak Ebû Said el-Hûdri'nin (ö. 74/693) kocası vefat eden kız kardeşi Faria binti Malik'in bizzat

¹⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni İbn-i Mâce, *Sünen*, tahk. Muhammed Fuâd Abdalbâki, (Beirut: Dâru İhyâu'l-Kütübî'l-Arabiyye, trsz.), II, 1221.

²⁰ Buhârî, *el-Câmi'u's-Sahîh*, Kitabu't-tib, 29.

²¹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 13.

²² Yukarıda müellifin zikrettiği gibi hadis külliyatında böyle bir ibarenin geçmediğini aslının ise şöyle olduğunu görmekteyiz: “*Şüpheyi terk etsin ve yakîn üzere namazını tamamlasın.*” Bkz; Ebû Bekre Abdullah b. Muhammed b. İbrahim b. Osman İbn Ebi Şeybe el-Absî el-Kûfî, *el-Musannef*, tahk. Kemâl Yusûf el-Hût, (Riyad: Dâru't-Tâc, 1409/1989), I, 384, Hadis, 4414. “*Sizden biri namazında şüpheye düşerse, bir rekât mı iki rekât mı kıldığını bilemezse onu bir rekât kabul etsin...*”

yaşadığı²³ olay anlatılınca Hz. Osman kararından vazgeçmiştir.²⁴ Yine Hz. Osman'a kendisi için avlanan bir hayvanın eti ikram edilmiş, onu yemek isterken Hz. Ali'nin (ö. 40/661) Hz. Peygamber'in kendisine hediye edilen bir eti reddettiğini ona haber vermesiyle eti yemekten vazgeçmiştir.²⁵

Yukarıda yer verdiğimiz örnekler, Hz. Ali için de geçerlidir. O, şöyle der: "Rasûlullah'tan bir hadis duyduğumda Allah'ın dilediği kadar ondan istifade ederdim. Şayet bir adam Hz. Peygamber'den hadis rivayet edecek olsa yemin ettirirdim, yemin edince onu tasdik ederdim, ancak Hz. Ebubekir bana bir hadisi aktardığında yemin ettirmeden kabul ederdim zira o doğru sözlüdür."²⁶

Hz. Ebubekir, İbn Abbas ve diğer müctehidler, Hz. Peygamber'in Sübeye el-Eslemiyeye hakkındaki hadisin kendilerine ulaşmaması nedeniyle farklı fetva vermişlerdir. Onların fetvasına göre, kocası vefat eden hamile kadının, beklemesi gereken en uzun iddet süresini beklemesi gerekir. Oysa Sübeye el-Eslemiyeye'nin kocası Sa'd b. Havle vefat ettiğinde Hz. Peygamber kendisine; "İddetin doğum yapmandır" demiştir.²⁷

İbn Teymiyye'nin iddiasına göre sünnetin müctehide ulaşmaması nedeniyle farklı ichtihad örneklerinin sergilendiği konular oldukça fazladır. Rasûlullah'ın ahabından bu konuya dair pek çok şey nakledilmiştir. Ashab dışındaki müctehidlerden de sünnete muhalif binlerce fetva nakledildiğinden dolayı bunların tümüne yer vermek mümkün değildir.²⁸ İbn Teymiyye, örneklerle ispat etmeye çalıştığı tezini şu cümlelerle özetlemektedir:

"Buradan hareketle her kim, tüm sahih hadislerin bütün imamlara veya belli bir imama ulaştığını iddia ederse yanıldığını söyleyebiliriz. Bu nedenle hiç kimse, hadisler toplandı ve tedvin edildi, dolayısıyla herhangi bir sünnetin gizli kalması mümkün değildir dememeli, çünkü meşhur sünen kitapların tedvini, kendilerine uyulan imamların vefatından sonra gerçekleşmiştir. Bununla beraber Hz. Peygamber'in hadislerinin belli hadis mecmualarına münhasır olduğunu

²³ Malik b. Enes b. Malik b. Âmir el-Asbehî, *Muvatta*, thk. Muhammed Fuâd Abdulkâkî, (Beirut: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, 1406/1985), II, 591.

²⁴ İbn Teymiyye, *Refu'l-melâm*, 15.

²⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni İbn Mâce, *Sünen*, tahk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Mürşîd, (Beirut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), Menâsik, 92.

²⁶ Ebû Ali el-Hasan b. Ali b. Nasr et-Tûsî, *Muhtasarü'l-ahkâm*, tahk. Uneys b. Ahmed b. Tahir, (Medine-i Münevvere, Mektebetü'l-Gurebâ, 1415), II, 350.

²⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fadl b. Bahrâm b. Abdullah b. Abdussamed ed-Dârimî, *Müsnedü'd-Dârimî*, tahk. Hüseyin Selîm Esedü'd-dîn, (Riyad: Daru'l-Muğni, 1412/2000), 3: 1441, Hadis No: 2292.

²⁸ İbn Teymiyye, *Refu'l-Melâm*, 17.

iddia etmek de doğru değildir. Kaldı ki, Rasûlullah'ın hadisinin belli hadis mecmualarına münhasır olduğu iddia edilse dahi herhangi bir âlimin hadis kitaplarında yer alan her şeyi bilmesi şart değildir. Öyle ki, bir âlim pek çok eserin sahibi olduğu halde eserlerinde yer verdiği tüm bilgilere vâkıf olmayabilir. Ancak hadis mecmualarının yazılmasından önce yaşayanlar sonra gelenlere nispetle çok daha fazla sünneti bilmekteydiler. Çünkü onlara ulaşan ve kendilerine göre sahih olan pek çok şey ya bize meçhul bir râvî vasıtasıyla veya munkatı bir isnad ile intikal etmiş ya da hiçbir şekilde intikal etmemiştir.”²⁹

İbn Teymiyye'nin hadislerin tedvininden önce yaşayanların sünnet noktasında daha bilgili oldukları hususundaki kanaati ispata muhtaç bir husustur.

2.2. Hadisin Sübutuna İnanmamak

İbn Teymiyye'ye göre, bir hadisin müctehide ulaşmasına rağmen sıhhatinin sabit olmaması farklı fetvalara zemin hazırlamıştır.³⁰ Nitekim hadisi aktaran râvînin, hadis aldığı şeyhin yer aldığı başka isnad silsilesinde meçhul râvînin bulunması ya da râvînin kizb ile ithâm edilmesi veya seyyiü'l-hıfz gibi râvî kusurlarından birini taşıması hadise muhalif görüşlerin doğmasına neden olmuştur.

Bir hadisin güvenilir râvîler tarafından muttasıl bir isnâd ile rivayet edilmiş olmasına rağmen müctehide sahih bir isnâd ile ulaşmaması yani isnâdının munkatı olması ve metnin zabt edilmemesi hadisin terkinde önemli bir gerekçedir.³¹ İbn Teymiyye'nin bu gerekçesi, hadislerin tashih ve tad'ifinin ictihad kaynaklı olduğunun bir göstergesidir. Ona göre hadislerin terkine yol açan bir diğer sebep ise, hadise aykırı hüküm veren müctehidin nazarında meçhul ve güvenilmez olan râvînin bir başka müctehidin indinde maruf ve güvenilir olmasıdır. Yine hadise aykırı hüküm veren müctehide göre konu hakkındaki hadisi rivayet eden zayıf râvîlerin dışında güvenilir râvîler de rivayet etmiş olabilir. Ayrıca hadisi terk eden müctehide göre munkatı olan rivayet başka âlimlere göre karinelerle muttasıl hükmünü almış olabilir.³² İbn Teymiyye, hadislere aykırı olarak ortaya çıkan fetvaların zamansal açıdan kıyasını yaparken şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

“Bu husus, (hadise aykırı hüküm verme meselesi) ilk asra göre daha çok tabiîn ve tebe-i tabiîn ve sonraki asrın meşhur imamlarında

²⁹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 17-18.

³⁰ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 18.

³¹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 19.

³² İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 19.

görülmektedir. Çünkü hadisler, birinci asırda neşvünema bulmuştu. Bununla birlikte hadisler bazı âlimlere zayıf senetlerle ulaşırken başkalarına da sahih senetlerle ulaşmış olabilir. Kendisine sahih bir kanaldan ulaşmadığı için hadise muhalif hüküm verebilen âlimler var olduğu gibi, hadisin kendisine sahih senetle ulaştığı âlimlerden de onu hüccet olarak kabul edenler olmuştur. İşte bundan dolayı verdiği hükmü hadisin sıhhatine bağlayan ve 'bu konuda şöyle bir hadis rivayet edilmiştir, eğer sahih ise o benim görüşümdür" diyen birçok müctehid imamın yaklaşımını bu kabilden değerlendirmek gerekir."³³

Burada ulemâ hakkındaki hüsn-ü zan anlayışının İbn Teymiyye'de baskın olduğu görülmektedir.

2.3. Hadisin Zayıflığına İnanmak

Bir müctehid, kaynaklardan hüküm istinbât ederken kaynağın sıhhatini mutlaka nazar-ı itibara alır. Hükme mesned olan nassın derecesine göre müctehid imam, tâlî kaynaklara ve karinelere başvurur. Bu durumun neticesinde ister müctehid isabet etsin ister hatalı bir çıkarım da bulunsun farklı sonuçlar kaçınılmazdır. Bunun birçok sebebi vardır. İbn Teymiyye bu sebepleri şöyle ele almaktadır: "Hadisi rivâyet eden râvînin kimi âlimlere göre zayıf, kimilerine göre de sika olması farklı fetvaların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Râvîlerin tanınması tafsilatlı bir konu olduğundan ihtilaf kaçınılmazdır."³⁴ Buradan hareketle müctehid, hadisin râvîsini mecrûh³⁵ görmesinden dolayı hadisin zayıflığına kanaat getirip isabet edebileceği gibi benzer şekilde meseleye bakmayan bir başka müctehid de bu durumu cerh sebebi görmeyebilir.³⁶ İbn Teymiyye'ye göre bir hadisin zayıf olması birkaç şekilde tezahür edebilir. Bu hususu birkaç maddede ele almak mümkündür:

- i. Bir müctehidin, hadisi rivayet eden râvînin kendisinden haberi duymuş olduğu şeyhten semâ' etmediğine inanırken bir başka müctehidin ise o haberi aktaran râvînin haberi işittiğine dair kanaat taşımasıdır.
- ii. Muhaddisin şu iki halden biri üzere olması; istikamet ve ızdırab. İztrab; râvînin ihtilâti (karıştırması) veya kitaplarının yanması sonucunda oluşur. Bu nedenle râvînin muhtelit olmadığı zamanlarda aktardığı rivayetler sahih kabul edilirken, ızdırab halinde rivayette buldukları

³³ İbn Teymiyye, *Mecmû'a'tü'l-fetâvâ*, tahk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, (Medine-i Münevvere: Mecmau'l-Melik Fahd li-Tabâati'l-Mushafi'ş-Şerif), 1416/1995), XX, 240.

³⁴ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 20.

³⁵ Mecrûh: Kendisinde cerh sebeplerinden birinin veya bir kaçının bulunduğu söylenerek tenkide uğramış râvî. Bkz. Abdullah Aydın, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, (İstanbul: Timaş, 1987), 94.

³⁶ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm* 20.

ise zayıf kabul edilmiştir. İbn Teymiyye, bir haberin hangi halde rivayet edildiğinin bilinmemesi durumunda habere uygun fetva veren müctehidin haberin râvînin müstakîm bir durumda aktardığına inanması farklı fetvaların doğmasına neden olduğunu söyler.³⁷ İbn Teymiyye'nin yaptığı bu değerlendirme, hadislerin hangi şartlarda aktarıldığının tespit edilmesinin önemine vurgu yapmaktadır. Ayrıca müctehid imamların hadislere muhalif olarak verdikleri fetvaların fevri bir şekilde tenkit edilmesinin doğru olmadığını ortaya koymaktadır.

- iii. Râvînin hadisi unutulması, hatırlanmaması veya daha önce aktardığı haberi rivayet ettiğini inkâr etmesi. Bir müctehid, hadisteki bu illetin, onun gereği ile amel etmenin önünde bir engel olduğuna dair bir kanaat taşır. Buna rağmen bir diğer müctehid için bu durumun o hadisle istidlalde bulunmaya engel olarak görülmemesinin farklı icthatlara sebep olduğu bilinen bir meseledir.
- iv. Farklı icthatların ortaya çıkmasının bir diğer sebebi, râvîlerin muhtelif beldelere mensup olmalarıdır. İbn Teymiyye, bu durumu şöyle izah eder:

378

“Hicazlıların pek çoğu, Hicaz asıllı olmayan Iraklı veya Şamlı râvîlerin hadisleri ile ihticac etmeyi doğru bulmazlar. Hicazlılardan birinin hicaz ehlinin gelmeyen rivayetler için; “onların rivayet ettikleri hadisler, Ehl-i Kitabın sözleri için söylenen şu ölçü ile değerlendirilir; ne onları tasdik edin ne de yalanlayın” şeklinde tepki verdiğine şahit olunmuştur.”³⁸

Müctehidlerin bu tür değerlendirmeleri, hicaz ehlinin sünneti zabt ettiklerine dair kanaat taşımalarından ileri gelmektedir. Zira Hicazlı râvîlerin zabta aykırı haberi rivayet ettikleri görülmemiştir. Bu müctehidlerin Iraklıların hadislerinden uzak durmayı gerekli görmeleri ızdırabın bu râvîlerin haberlerinde vuku bulmasıdır. Muhaddislerin kahir ekseriyeti, zabtı tam olmayan hadislerin zayıf sayılmasına karşı çıkarken bazı Iraklı âlimler, Şamlı râvîlerin hadislerini delil kabul etmemişlerdir. Doğrusu ise, isnad iyiye hadis in hüccet oluşudur. Hadisin senedinde Hicazlı, Iraklı, Şamlı veya başka beldeden râvînin yer alması sonucu değiştirmez. Zira Ebu Dâvûd es-Sicistânî, (ö. 275/888) bir belde ahalisinin teferrüd (yalnız kendilerinin rivayet) ettiği hadisleri bir kitapta cem etmiştir. O, başka beldenin âlimlerine göre müsned olmayan, her bir beldenin kendine özgü hadislerini açıklamıştır (Mekke,

³⁷ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 20-21.

³⁸ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 22.

Medine, Taif, Şam, Humus, Kûfe, Basra vs.). Müctehid imamların farklı fetvalarının olması yukarıda yer verdiğimiz sebeplerden kaynaklanmıştır.³⁹

2.4. Haber-i Vahid'in Kabulü İçin Gereken Şartlar

Haber-i vahidin kabulü için gerek hadisçiler gerekse fakihler bazı şartlar ileri sürmüşlerdir. Haber-i vahidin, hadislerin kahir ekseriyetini oluşturması, tartışmaların ekseninde onun hücceti ve bağlayıcılığının olmasına yol açmıştır.⁴⁰ İbn Teymiyye'ye göre, bu husus farklı fetvalara sebebiyet vermiştir. Şöyle ki, kimi müctehidler âhâd haberin kabulü için mutlaka kitap ve sünnete arz edilmesini gerekli görmektedir. Bazıları da haber-i vâhidin kıyas usulüne aykırı olması halinde onu delil olarak kullanan muhaddisin fakih olmasını şart koşmaktadır.⁴¹

Bazı müctehid imamlar, haber-i vahidin umum-i belvâ hakkında olması durumunda tek kişinin rivayeti yerine hadisin birçok kişi tarafından rivayet edilmesini esas almışlardır.⁴² Bu sebebin hadislere aykırı olan fetvaların temel gerekçesini oluşturduğuna şahit olmaktadır. Bu olgu nazar-ı itibara alındığında Müslümanların birbirlerini tekfir etmelerinin yersizliği net olarak anlaşılmaktadır.

2.5. Hadisin Unutulması

Hafıza-i beşer, nisyân ile ma'luldur ilkesi gereği beşer, işitip hıfz ettiği bir hadisi unutulabilir. Bir haberin müctehide ulaştığının bilinmesi ancak müctehidin daha sonra onu unutmuş olması, ihtilafın sebeplerindedir. Bu durumun örneklerini Kur'an ve sünnette bulmak mümkündür. Hz. Ömer'den rivayet edilen şu meşhur hadis, bunun en bariz örneğidir. Ona seferde cünüp olup su bulamayan kişi hakkında soru sorulmuş, o da "su buluncaya kadar namaz kılamaz" şeklinde cevap vermiştir. Ammar b. Yasir (ö. 37/657) kendisine; "Ey Emire'l-Müminîn! Ben ve sen develerin yanında iken cünüp olmuştuk. Ben, devenin toprakta yuvarlandığı/ağnadığı gibi toprağa ağnadım, sen ise namaz kılmadın. Bunu Hz. Peygamber'e söyledim, şöyle buyurdu: -"Sana şu kâfi idi"- Elleri ile yere vurarak yüzünü ve ellerini mesh etti." Hz. Ömer ona şöyle dedi: "Allah'tan kork. Ey Ammar!". Bunun üzerine

³⁹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 23.

⁴⁰ Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Nüzhetü'n-Nazar*, tahk. Nureddin İtr, (Karachî: Mektebetü'l-Büşrâ, 1434/2012), 51.

⁴¹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 22.

⁴² İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 22.

Ammar; “Eğer istersen bunu insanlara haber vermeyeyim” dedi. Hz. Ömer ise “bu hususta üstlendiğin bilgiyi aktarıp aktarmama yetkisini sana veriyoruz” dedi.⁴³ Bu, Hz. Ömer’in şahidi olduğu ancak daha sonra unutup hilafına fetva verdiği bir uygulamadır. Ammar ise ona hatırlatmasına rağmen o, yine de hatırlayamamış fakat Hz. Ömer, Ammar’ı tekzip etmediği gibi bu bilgiyi de insanlara haber verip vermemesini onun tercihinin bırakmıştır.⁴⁴

İbn Teymiyye yapılan ictihadın nassa aykırı oluşuna dair daha çarpıcı olan şu tartışmayı aktararak örnek vermektedir. Hz. Ömer insanlara verdiği bir hutbesinde; “Rasûlullah’ın hanımları ve kızlarından daha fazla mehir alan kişi aldığı fazla mehri geri iade etsin” şeklinde bir ikaz yapmıştı. Bunun üzerine bir kadın ona hitaben “Ey Emire’l-Müminîn! Allah’ın bize verdiği bir şeyi niye yasaklıyorsun” diyerek şu ayeti okumuştur: “... Onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın...”⁴⁵ Hz. Ömer, kadına hak vererek fetvasından vazgeçmiştir. Burada hatırlatıcı olan nassın Kur’an olması, muhalefetin sadece sünnet merkezli olmadığını göstermektedir.⁴⁶

İbn Teymiyye, naslara aykırı olan fetvaların varlığını İslam tarihinde bir kırılma dönemi olarak kabul edilen Cemel vakasından bir örnek ile ispat etmeye çalışmaktadır. Bu örneğe göre Hz. Ali, Hz. Peygamber’in kendisi hakkında Zübeyr’den aldığı sözü ona hatırlatınca, Zübeyr savaşmaktan vazgeçmiştir.⁴⁷ Nasların unutulması fitridir. Bu durum, farklı fetvaların doğmasına neden olmuştur. Ancak nass hatırlatılınca müctehid imam ya mezkûr nassa uymuş ya da indinde sahihliğine inandığı başka bir nassı esas almıştır.

2.6. Hadisin Delâlet Ettiği Mananın Anlaşılması

İbn Teymiyye’ye göre, ictihad farklılığına yol açan diğer bir sebep ise müctehidin hadisin delalet ettiği manayı bilmemesidir. Bir hadiste yer alan lafzın garip olması örneğin el-Muzabenetu⁴⁸, el-Muhâberetu⁴⁹, el-Ğararu”⁵⁰

⁴³ Müslim, *el-Câmiu’s-Sahîh*, el-Hayz, 28.

⁴⁴ İbn Teymiyye, *Minhâcü’s-sünne*, V, 125.

⁴⁵ Nisa, 4/20.

⁴⁶ İbn Teymiyye, *Ref’u’l-Melâm*, 22.

⁴⁷ Bu olayın tafsilatı için bkz. Ebu’l-Fedâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureyşî, *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, tahk. Ali Şîri, (Beyrut: Dâru İhyâu’t-Türâsi’l-Arabi, 1408/1988), VI, 238.

⁴⁸ el-Muzabenetu: Ağaçlardaki taze hurmayı hurma karşılığında satmaktır. Aslı ez-Zeben’dır o da vermektir. Zira alıcı ile satıcıdan her biri diğerinden daha fazla almak için arttırır. Hz. Peygamber, içerdiği ğabn ve bilinmezlikten dolayı bu alış-verişten nehyetmiştir. Ebû

gibi kelimenin rivayette yer alması nedeniyle âlimler, hadislerde yer alan garip lafızların tefsirinde ihtilaf etmişlerdir. Garip kelimelerin hadis metninde yer almasından dolayı ihtilafın tezahür ettiği en belirgin rivayet; “İğlak halinde boşamak ve azat etmek yok hükmündedir”⁵¹ ifadesidir. İbn Teymiyye'ye göre, ihtilafın odak noktasını bu haberde geçen *iğlak* kavramı oluşturmaktadır.⁵² Bazı âlimler *iğlak*; ikrah olarak açıklamışlardır. Kelimeyi bu şekilde yorumlayan âlimler, ikrah halinde boşanmanın gerçekleşmeyeceğine dair hüküm vermişlerdir.⁵³ Hadiste yer alan *iğlâka* bu manayı vermeyen âlimler ise, boşanmanın ikrahta da tahakkuk edeceğini belirtmişlerdir.⁵⁴ Nassın yapısından kaynaklanan bu ihtilâf tabiidir. Zira hadisin veya hadisteki bir kelimenin Peygamber'in kastettiği mana ile âlimin örfü ve lügatindeki manadan farklı olması her zaman için mümkündür. Usulü'l-fıkh'ın bilinen kurallarından biri de ayet ve hadislerde geçen kavramların sözlükteki aslı manasına hamledilmesidir.⁵⁵

İbn Teymiyye'nin aktardığı bir diğer tartışma, nebiz hakkında var olan ihtilaflardır. Ona göre, bazı âlimler “nebiz”in içilmesi ile ilgili ruhsatı ifade eden haberlerden yola çıkarak onu sarhoşluk veren şeylerden zannettiler. Çünkü onların lügatinde nebiz bu anlama gelmekteydi. Aslında pek çok sahih hadiste açıklandığı gibi nebiz, katılaşmadan önce içindeki suyun dışarı atılması manasında kullanılmaktadır. Yine bu âlimler kitap ve sünnette yer alan “hamr” isminden yola çıkarak onun özellikle üzüm şarabı olduğuna hükmettiler. Her ne kadar sahih hadislerde “hamr”ın sarhoşluk veren her türlü içecek olduğu beyan edilmişse de lügatteki bu manasını esas aldılar.⁵⁶

Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, *Garibü'l-Hadis*, tahk. Abdullah el-Cebûri, (Bağdâd: Matbaatü'l-Âni, 1397), I, 193.

⁴⁹ el-Muhâbere: Üçte bir, çeyrek ve benzeri belli paylarla zirai ortaklıktır. Ebû Ubeyde el-Kasım b. Sellâm b. Abdullah el-Herevî el-Bağdâdi, *Garibü'l-Hadis*, tahk. Muhammed Abdülmuîd Hân, (Haydârâbâd: Matbaati Dâireti'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1384/1964), I, 232.

⁵⁰ el-Ğararu: İçi bilinmeyen ancak dışı ile müşterinin aldatılmasıdır. Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed ez-Zemaşeri, *el-Fâik fi garibi'l-hadis ve'l-eser*, tahk. Ali Muhammed el-Bicâvi ve Muhammed Ebu'l-Fadî İbrahim, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1971), III, 140.

⁵¹ Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mihdi b. Mesud b. Nu'mân b. ed-Dinâr ed-Dârekutni, *Sünenü'd-Dârekutni*, tahk. Şuayb el-Arnâvût, (Beyrut: Muesesetü'r-Risâle, 1424/2004), V, 66, Hadis No: 3989.

⁵² İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 26.

⁵³ Abdurrahman b. Muhammed İvâd el-Cezerî, *el-Fıkh ala'l-Mezâhibi'l-Erbaa'*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1424/2003), IV, 255.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Farked eş-şeybânî, *el-Asl*, tahk. Muhammed Büyükalın, (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), IV, 552.

⁵⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyn er-Râzi, *el-Mahsûl*, tahk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî, (Beyrut: Muesesetü'r-Risâle, 1418/1997), 315.

⁵⁶ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 27.

İbn Teymiyye, bazı âlimlerin "...Su bulamazsanız o zaman temiz toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün..."⁵⁷ ayetindeki (eydikûm) ellerden maksadın, parmaklardan omuzlara kadar olan organın tümü olduğuna kanaat getirdiklerini belirtmektedir. Buradaki durumun, nassın delâletinin gizli olmasından kaynaklandığını ifade etmektedir. Kaldı ki, sözlerin manaya delâletinin birçok yönü vardır. İnsanlar, kelamın manaya delaletini kavramakta farklı kabiliyetlere sahiptirler.⁵⁸ Her insanın söylenen sözden aynı manayı çıkartamayacağı bilinen bir husustur.

2.7. Müctehidin Esas Aldığı Mananın Hadisten Anlaşılması

Naslardan hüküm istinbât eden bir müctehid, hadisin kastedilen manaya delâlet etmediği kanaatinde olabilir. İbn Teymiyye'nin ele aldığı bu sebep ile bir önceki sebep arasında şöyle bir fark vardır: Birinci sebepte müctehidin hadisin delâlet yönünü bilmemesi, ikinci sebepte ise, hadisin delâlet cihetini bilmesi ancak delâlet cihetinin sahih olmadığı kanaatinde olması ve bu delâleti reddeden kendine özgü bir yaklaşımının olmasıdır. Söz konusu olan delâletin bizatihi doğru veya yanlış olması neticeye etki etmez. Ona göre bu durumun ortaya çıkmasına şu faktörler yol açmaktadır:

- a. Bir müctehidin tahsis edilmiş umumi hükmün veya mefhumunun delil olmadığı kanaatinde olması
- b. Bir sebep ve olay üzerine gelmiş umumi hükmün, yalnızca o sebep ve olaya ait olacağı kanaatini taşıması
- c. Tek başına emir sığasının farz hükmünü (vücubu) gerektirmediği ve böyle bir emrin derhal yerine getirilmesi gerekmediğine inanması
- d. Başında belirlilik (elif lam) takısı bulunan marifenin umum ifade etmemesi
- e. Olumsuz (menfi) fiillerin kendi zatlarını ve bütün hükümlerini nefyetmemesi
- f. Gerekliliğin (muktezanın) umumilik olmadığı kanaatinde olması
- g. Açık olmayan (Muzmer) manalarda umumilik olmadığına inanması.⁵⁹

2.8. Hadisten Anlaşılan Mananın Murad Olmaması

İbn Teymiyye, müctehidin hadisin zahirinden anlaşılan manaya muarız bir sebebin varlığına inanmış olmasının farklı fetvaların ortaya çıkmasına

⁵⁷ Nisa, 4/43.

⁵⁸ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 28-29.

⁵⁹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 29-30.

zemin hazırlandığını ifade etmektedir. Zira genel olanın hususa, mutlakin mukayyede aykırı olması, tek başına gelen emir sığasının farz hükmünü (vücubu) nefyetmesi veya hakikatın mecaza delâlet etmesi gibi birçok aykırılık noktaları söz konusu olabilmektedir.⁶⁰ Bu konu müstakil olarak işlenmesi gereken bir konudur. Zira sözlerin ifade ettiği mananın aykırılığı ve bir kısmının diğer kısmına tercih edilmesi mevzusu, tafsilatlı bir mevzudur.

2.9. Hadisin Başka Delillere Muarız Olması

Sahih bir habere aykırı fetva veren bir müctehidin konu ile ilgili hadisin zayıf olduğuna, nesh edildiğine, tevil kabul edilir nitelikte olması halinde teviline delâlet eden duruma aykırı olduğuna inanılması farklı fetvalara zemin hazırlamıştır. İbn Teymiyye'ye göre bu durum, iki şekilde tezahür etmektedir:

a. Genel anlamda bu aykırı (muarızın) olanın tercih edilmesi, her üç kanıttan (yani ayet, icma ve başka bir hadis) birini tayin etmeden herhangi bir delilin baskın olması.

b. Bazen müctehid, hadisin mensûh olduğuna veya tevil edildiğine kanaat getirerek bir çıkış yolu arar. Aynı müctehid hadisin mensûh olup olmadığı hususunda yanılmış da olabilir. Bunun sonucunda daha sonra söylenmiş bir hadisin ilk önce söylendiği şeklinde bir kanaat da taşıyabilir. O, bazen tevilde de hata yapabilir, hadis lafzını muhtemel manalar dışındaki bir manaya hamledebilir. Öyle ki, bu manada kullanılmasını engelleyen bir durum da söz konusu olabilir.⁶¹ Buradan hareketle İbn Teymiyye, bu anlamda söz konusu olan hadis, başka bir hadise aykırı ise, mezkûr hadise aykırılığın sorun olmayabileceğini ifade eder. Zira muarız olan hadis, isnat ve metin yönüyle diğer hadis kadar kuvvetli olmayabilir. İbn Teymiyye bu hususu şu şekilde izah eder: "Büyük ve seçkin birçok âlimin bazı konularda sarf ettikleri sözler ve dayanaklar, aynı konuda farklı düşünenlerin olduğunu bilmemelerinden kaynaklanmaktadır. Hâlbuki delillerin zahiri kendilerine göre bunun hilafını gerektirmektedir."⁶² O, âlimlerin hassasiyetlerini şöyle ifade etmektedir. Ona göre kimi âlimler; "Eğer bu meselede icma varsa uyulmaya en lâyık olan görüş odur, fakat icma yoksa benim görüşüm budur." dediklerini nakleder. Ayrıca bir âlimin "Kölenin şahitliğini caiz gören hiçbir

⁶⁰ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 30.

⁶¹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 31.

⁶² İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 32.

âlimin varlığını bilmiyorum” ifadesini de buna örnek olarak nakleder.⁶³ Oysa kölenin şahitliğini caiz görenler arasında, başta Hz. Ali olmak üzere Enes, Şureyh ve diğer müctehidler görmektediriz. Öyle ki, Enes b. Malik şunu bile iddia etmiştir: “Ben kölenin şahadetini reddeden hiç kimseye bilmem.”⁶⁴ Her ne kadar bu ifade kapsamlı bir ifade gibi görünüyorsa da ihtilaf gerçeğini ortadan kaldırmaz.

İbn Teymiyye'nin icmâdan neyi kastettiğini irdelemekte fayda vardır. Ona göre, âlimlerin kahir ekseriyetinin icmâdan kastettiği aynı ülkede yaşayan çağdaş âlimlerin bir meselede görüş birliğine varmalarıdır. Aksi takdirde tüm âlimlerin görüşlerinin bilinmesi mümkün değildir.⁶⁵ Bu durumu şöyle izah etmek mümkündür: Selef ulemasının bilgi kaynağı sadece Medine ve Kûfeli râvîlerin görüşleriydi. Halef âlimlerinin bilgi kaynağı ise ancak kendilerine tabi olunan bir veya iki kişinin görüşlerine dayanması ve öteye geçmesidir. Onlar, nazar-ı itibara aldıkları görüşlerin dışında kalan re'yleri icmâya muhalif olarak görürlerdi. Çünkü onlar muhalif görüş sahiplerini bilmemektelerdi. Aykırı olan tüm görüşleri icmâya aykırı addederlerdi. Bu âlimlerin tabi oldukları imamların görüşüne aykırı bir hadisi esas almaları mümkün değildir. Temel saik, icmâya aykırı hareket etme korkusu veya icmâya muhalif davranma kanaatidir. Zira icmâ en büyük delildir. İşte bu sebep, pek çok kişinin hadisi terk etmesinin özrüdür. Hadisleri terk edenlerin bir kısmını gerçekten mazur görmek mümkün iken diğer bir kısmı ise görüşlerinde mazur gibi görünse de hakikatte mazur değildirler. Bu tespit tüm sebepler için geçerlidir.⁶⁶

2.10. Müctehidin Hadisin Zayıf, Mensûh veya Müevvel Olduğuna Dair Kanaatine Muarız Delillere Sahip Olması

İbn Teymiyye'nin müctehid imamları mazur gördüğü hususlar arasında müctehidin; hadisin, zayıf, mensûh veya müevvel olduğuna delâlet eden bir başka delilden hareketle -başka bir müctehid inanmadığı halde- kendisinin inanmış olabileceği meselesi sayılabilir.⁶⁷ Bazen hadisin kendisi değil onun yer aldığı bağlam tezat arz edebilir. Kimi zaman da müctehid elinde herhangi bir

⁶³ İbn Teymiyye, *Kitabu'n-Nübüvât*, tahk. Abdülaziz b. Sâlih (Riyad: Advâu's-Selef, 1420/2000), I, 479.

⁶⁴ Ebû Muhammed Muvafikuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Muğni*, (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968), X, 176.

⁶⁵ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 33.

⁶⁶ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 33.

⁶⁷ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 33.

karine olmadığı ve çatışma (muaraza) bulunmadığı halde böyle sanmış olabilir. Nitekim Kûfe ekolünün sahih hadisi, Kur'ân'ın zahir-i ile karşılaştırması bu kabilden değerlendirilmelidir. Çünkü onlar, Kur'ân-ı Kerim'in zahirinin umumî ve benzeri delâletini, hadisin nassına takdim ve tercih ederler. Bazen de sözlerin manaya delâletlerinin pek çok çeşitlerinden dolayı aslında zahir olmayanın zahir sayıldığı da görülmüştür. İşte bu sebeple onlar, "*şahit ve yeminle hüküm*"⁶⁸ konusundaki hadisi kabul etmemişlerdir. Hâlbuki kimi âlimlere göre Kur'ân-ı Kerim'in zahirinde, bir şahit ve yeminle hüküm vermeyi men eden açık bir hüküm yoktur. Eğer böyle bir ayet bulunsaydı, yine deliller arasında tezatlık olmayacak, sünnet ayeti tefsir etmiş olacaktır. Bu kaide ile ilgili olarak İmam Şafii'nin dedikleri malumdur. İmam Ahmed b. Hanbel'in de sünnetin tefsirine lüzum olmadığını, Kur'ân ayetlerinin zahir manalarının her şeye kâfi geldiğini iddia edenlere reddiye olmak üzere yazdığı meşhur bir risâlesi vardır.⁶⁹

Sonuç

İbn Teymiye geçmişten günümüze etkisi süren bir âlimdir. Yazdığı eserler ise hep tartışmaların odağında olmuştur. Eserlerini, içinde bulunduğu koşullardan bağımsız değerlendirmenin doğru olmadığı bir gerçektir. İbn Teymiyye'nin düşünce dünyasında naslar önem arz eden bir olgudur. Ancak o, nasların bir bütün olarak değerlendirilmesini tavsiye eder. Vahiy merkezli fikirlerin doğruluğunu savunmakta ve de tek doğrunun Kur'ân ve sahih sünnet olduğu inancını dile getirmektedir. Ona göre hata şer'-î delillerde değil, olsa olsa âlimlerin görüşlerindedir. Zira âlimlerin görüşleri bağlayıcı olmamakla birlikte şer'-î deliller, bir bütün olarak bağlayıcı niteliktedir. İbn Teymiyye'nin bu eserde savunduğu temel ilke; hiç kimsenin Hz. Peygamber'den sahih olarak sabit olan bir hadise, başkasının sözü ile aykırı hareket etme hakkının olmadığı hususudur.

İbn Teymiyye'nin bakış açısını yansıtan bir diğer ilke de helal/haram veya hüküm içeren bir konu hakkında sahih bir hadis varid olduğunda; onu terk eden âlimin, helali haram, haramı helal kıldığı veya Allah'ın indirdiği dışında bir şey ile amel ettiği sebep gösterilerek cezalandırılacağı kanaatinde olunmasının uygun olmayacağı hususudur. Yine bir hadiste lanet, ilahi gazap vb. bir tehdit varsa ve mezkûr sebeplerden dolayı âlimlerden bir kişi bu hadisle amel etmezse âlimin azap göreceği veya kınanacağı

⁶⁸ İbn Mâce, *el-Ahkâm*, 31.

⁶⁹ İbn Teymiyye, *Ref'u'l-Melâm*, 34.

düşünülmemelidir. İbn Teymiyye bu düşüncesi ile sathi ve zahiri fikirlere set çekmiştir. İbn Teymiyye'nin ictihadın önünü açmaya yönelik ortaya koyduğu temel düşüncesi esas alınrsa tekfirciliğin önüne de geçilmiş olur. Müctehidin hadise aykırı fetva vermiş olmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri de ilgili hadisin müctehid imama ulaşmamasıdır. Bu sebebin temel mantığı bir âlimin tüm kanıtlara vâkıf olmasının imkânsız olmasıdır. İbn Teymiyye'ye göre, farklı fetvaların ortaya çıkmasına yol açan bir diğer sebep ise müctehidin hadisin sübutuna inanmamasıdır. Aynı zamanda hadisin zayıf olmasına inanılması da farklı fetvaların ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Zira hadislerin tashih ve tad'ifinin ictihada dayanması böyle bir sonucu kaçınılmaz kılmıştır. Buradan hareketle müctehid imamların kınanmasının veya ceza göreceklelerinin iddia edilmesinin ictihadın ruhuna aykırı olduğu genel kabul görmüştür.

Müctehid imamların hadislerin hilafına verdikleri fetvaların ortaya çıkmasına yol açan bir diğer husus, haber-i vahid'in kabulü için gereken şartlarda ihtilafın mevzu bahis olmasıdır. İbn Teymiyye hadislerin hilafına ortaya çıkan fetvaların doğuşunda insanî zaafardan biri olan unutkanlığı önemli bir sebep olarak görmektedir. O, her insan gibi muhaddisin de zamanla hıfz ettiği hadisi unutmış olabileceğini ve bu nedenle unutma olasılığının göz önüne alınması gereken bir husus olduğunu belirtmektedir. Ayrıca İbn Teymiyye, farklı ve hadislerin zahirine uygun düşmeyen fetvaların verilmiş olmasını, hadislerin manasından kaynaklanan sebepler arasında görmektedir.

Kaynakça

- Aydınlı, Abdullah. *Hadis İstılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş, 1987.
- Buhârî, Cu'fî Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-Sahîh*. tahk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Daru Tûkî'n-Necât, 1422.
- Cezerî, Abdurrahman b. Muhammed İvad. *el- el-Fıkh ala'l-Mezâhibi'l-Erbaa'*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- Dârekutnî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed b. Mihdî b. Mesud b. Nu'mân b. ed-Dînâr. *Sünenü'd-Dârekutnî*. tahk. Şuayb el-Arnâvût, Beyrut: Muesesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Ebü Hanîfe, Nu'man b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh. *el-Âlim ve'l-Mute'allim*. tahk. Muhammed Zâhid b. Hasan el-Kevserî, Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, trsz.
- Ezdî, Ma'mer b. Ebî Amr Raşid. *el-Câmi'*. tahk. Habîbu'r-Rahman el-A'zamî, Beyrut: Mektebi'l-İslâmî, 1403.

- Herevî, Ebû Ubeyde el-Kasım b. Sellâm b. Abdullah el-Bağdâdî, *Garibü'l-Hadis*. tahk. Muhammed Abdülmuîd Hân, Haydârâbâd: Matbaati Dâireti'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1384/1964.
- Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali b. Hacer. *Fetâva'l-Hadîsiyye*. tahk. Mustafa el-Halebî, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1982.
- İbn Hacer, Şihâbüddin Ahmed b. Ali b. Hacer el-Askâlanî, *Nüzhetü'n-Nazar*. tahk. Nureddin İtr, Karachi: Mektebetü'l-Büşrâ, 1432/2011.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureysî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*. tahk. Ali Şîrî, Beyrut: Dâru İhyâu't-Türâsî'l-Arabî, 1408/1988.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvafikuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî. *el-Muğnî*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1388/1968.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim. *Garibü'l-hadis*. tahk. Abdullah el-Cebûrî, Bağdâd: Matbaatü'l-Ânî, 1397.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni. *Sünen*. tahk. Şuayb el-Arnâvût, Âdil Mürşid, Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009.
- _____. *Sünen*, tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâu'l-Kütübî'l-Arabiyye, trsz.
- İbn Teymiyye, Takîyuddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Abdulhalim b. Abdusselam b. Abdullah b. Ebu'l-Kasım b. Muhammed. *Kitabu'n-Nübüvvât*. tahk. Abdülaziz b. Sâlih, Riyad: Advâu's-Selef, 1420/2000.
- _____. *Minhacü's-Sünneti'n-Nebeviyye fî Nakdi Kelâmî's-Şiati'l-Kaderiyye*. tahk. Muhammed Reşâd Sâlim, Riyad: Cami'at-u İmam Muhammed, 1406/1986.
- _____. *Mecmû'a'tü'l-Fetâvâ*. tahk. Abdurrahman b. Muhammed b. Kâsım, Medine-i Münevvere: Mecmau'l-Melik Fahd li-Tabâati'l-Mushafî's-Şerîf, 1416/1995.
- _____. *Refu'l-Melâm anî'l-Eimmeti'l-A'lâm*. Riyad: er-Riasetu'l-Amme li-İdârâti'l-Bujûsî'l-İlmiyye ve'l-İftâ ve'd-Da've ve'l-İrşâd, 1403/1983.
- Müslim, Ebü'l-Hasan Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî. *el-Câmiu's-Sahîh*. tahk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, trsz.
- Nebahânî, Yusuf b. İsmail. *Şevahidu'l-hakk fi'l-istiğâse bi-Seyyidi'l-Halk*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1428/2007.
- Pakistânî, Zekeriya b. Gulâm Kadir. *Min Usûli'l-Fıkıh alâ Menheci Ehli'l-Hadis*. Daru'l-Harâz, 1423/2002.
- Râzî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. el-Hasan b. el-Hüseyn. *el-Mahsûl*. tahk. Tâhâ Câbir Feyyâz el-Alvânî, Beyrut: Muessetü'r-Risâle, 1418/1997.
- Şeybânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Hasen b. Farked. *el-Asl*. tahk. Muhammed Büyükalın. Nşr: Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- Tûsî, Ebû Alî el-Hasan b. Ali b. Nasr. *Muhtasarü'l-Ahkâm*. tahk. Uneys b. Ahmed b. Tahir, Medine-i Münevvere: Mektebetü'l-Gurebâ, 1415.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr b. Ahmed. *el-Fâik fî Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser*. tahk. AliMuhammed el-Bicâvî ve Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1971.